

Dél-erdélyi menekültek a második bécsi döntés után ^[1]

Magyarországon az 1940–1944 közötti időszak egyik legproblematisabb pontja a menekültkérdés volt, elsősorban a dél-erdélyi magyar menekültek nagy száma miatt. Az erdélyi magyarok menekülése már a bécsi döntést megelőző hónapokban megindult, 1940 őszétől pedig tömegessé vált. A második bécsi döntést követő négy évben mintegy 190 ezer menekült érkezett Romániából – elsősorban Dél-Erdélyből – a magyar közigazgatás alatt álló területekre. Ellenkező irányba, tehát a magyar fennhatóság alá került Észak-Erdélyből – egyes román történészek túlzó adataival szemben – kb. 210 ezer román menekült el.

Bevezető

Az 1940. augusztus 30-án meghozott második bécsi döntés - a német érdekeknek megfelelően - kettéosztotta Erdély területét. A kisebb és gyengébb gazdasági mutatókkal rendelkező északi rész Magyarországhoz került, ahol - az 1941-es népszámlálás szerint - a lakosság 53%-a magyarnak vallotta magát. A nagyobb és jobb gazdasági mutatókkal rendelkező déli rész - mintegy félmillió magyar lakossággal - továbbra is Románia részét képezte.

A II. BÉCSI DÖNTÉS UTÁN VISSZACSATOLT ÉSZAK-ERDÉLY

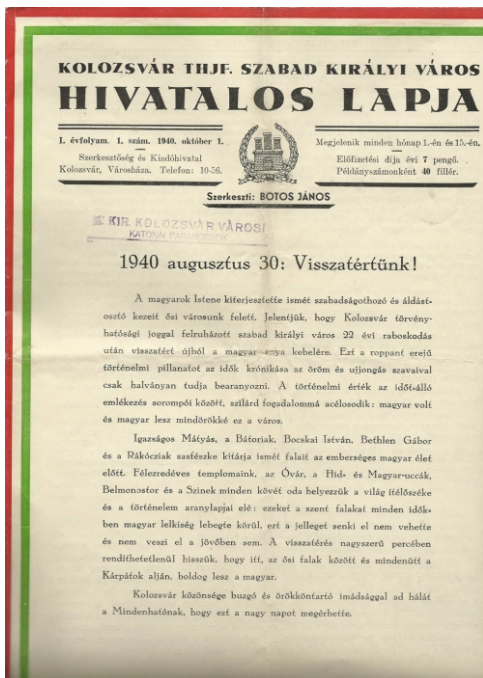
Észak- és Dél-Erdély 1940-1944 közötti történelmét alapvetően az ekkor zajló világháborús körülmények, illetve a magyar és a román kormány Erdély teljes területének megszerzése érdekében tett erőfeszítései határozták meg. A két kormány által folytatott nemzetiségpolitika alapja a reciprocitás elve volt, amely szerint a dél-erdélyi magyar lakosság helyzetét alapvetően az észak-erdélyi román lakosság helyzete határozta meg. Az egyre szűkülő lehetőségek miatt mindkét kormány túszként tekintett a saját területén élő nemzetiségekre, így ezek helyzete folyamatosan romlott.

A brassói magyarok továbbra is hiába vártak - revíziós képeslap

Forrás: Bárdi Nándor et al. (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest, 2008, Gondolat Kiadó - MTA Kisebbségkutató Intézet, 167. o.

Magyarországon az 1940-1944 közötti időszak egyik legproblematisabb pontja a menekültkérdés volt, elsősorban a dél-erdélyi magyar menekültek nagy száma miatt. Az erdélyi magyarok nagyobb arányú menekülése már a bécsi döntést megelőző hónapokban megindult, 1940 őszétől pedig tömegessé vált. Az ezt követő négy évben mintegy 190 ezer menekült érkezett Romániából – elsősorban Dél-Erdélyből – a magyar közigazgatás alatt álló területekre. Ellenkező irányba, tehát a magyar fennhatóság alá került Észak-Erdélyből – egyes román történészek túlzó adataival szemben – kb. 210 ezer román [popup title="menekült el" format="Default click" activate="click" close text="TRAȘCĂ, OTTMAR: Relațiile româno-ungare și problema Transilvaniei 1940–1944 [A román–magyar kapcsolatok és Erdély kérdése 1940–1944] (I). Anuarul Institutului de Istorie A. D. Xenopol, 2004, 342.]].

Kolozsvár thjf. szabad királyi város Hivatalos Lapja. I. évfolyam 1. szám, 1940. október 1.

A nagyarányú menekülthullám Dél-Erdélyből közvetlenül a második bécsi döntés kihirdetése után indult meg a román kormány intézkedései, a közbizalmi hangulata, a tömeges elbocsátások és áthelyezések miatt. Ezzel párhuzamosan folyt Észak-Erdélyben a román közigazgatás kivonulása és a román lakosság menekülése. A dél-erdélyi menekültek száma 1940. szeptember végén sem csökkent, ezért október elején a Teleki-kormány a megtorlás mellett döntött. Az ürgyvet a román hatóságok dél-erdélyi menekültekkel szembeni magatartása szolgáltatta: 1940. október 3-án a Magyar Távirati Iroda (MTI) hírül adta, hogy Kürtös vasúti határállomáson 56 óraja vesztel egy 22 vagonból álló, menekülteket szállító román szerelvény. A hírre a magyar hatóságok október 4-én több mint 280 vezető nagyváradi román értelmiségit gyűjtöttek össze és toloncoltak ki hét tehervagonban az országból, köztük *Nicolae Popovici* ortodox püspököt. Kolozsvárról háromszáz román családot kellett a Budapestről érkezett rendelkezés értelmében kiutasítani. Ez végleg elmergesítette a két kormány közötti viszonyt, folyamatossá téve a menekültáradatot 1944 őszéig.

A dél-erdélyi tömeges menekülés első szakasza 1941 tavaszáig tartott, ezalatt kb. 100 ezer ember hagyta el a területet. Ezt követően csökkent, majd 1942 végén - 1943 elején ismét növekedni kezdett a menekültek száma. Ekkor már elsősorban a katonaköteles férfiak távoztak. 1943 februárjában ismét meg kellett nyitni a menekülttáborokat, ahová fél év alatt 1700 menekült érkezett, ezek 70%-a férfi volt.

Elsőként az észak-erdélyi magyar katonai közigazgatás szembesült a helyzettel, és a szeptember végén kiadott 142/1940. sz. rendeletben szabályozta a kérdést. A menekültek ellátásával a katonai közigazgatásnak kellett foglalkoznia, fogadásuk, összeírásuk és gondozásuk érdekében minden településen Menekültgondozó Hivatalt állítottak fel. Elhelyezésüket elsősorban rokonoknál, ismerősöknél képzelték el, és igyekeztek munkával ellátni őket, mivel a rendelet szigorúan tiltotta a pénzsegélyezést, és végső esetben is csak élelem- vagy ruhaadományokkal lehetett őket segíteni. Valószínűleg kisebb népmozgásra számítottak, mivel a rendelet előírása szerint a menekülteket helyi társadalmi egyesületek bevonásával történő gyűjtés útján kellett volna ellátni. Elrendelték a menekültek elhelyezésére alkalmas épületek összeírását, és táborok felállítását is kilitásba helyezték. A menekültek számának gyors növekedése miatt azonban a helyi társadalmi szervezetek nem tudták ellátni a feladatot. Emiatt a magyar kormány 1940. október 11-én Menekültügyi Kormánybiztosság felállításával mellett döntött *Bonczos Miklós* belügyi államtitkár vezetésével. Október elejétől sorra alakultak meg a Menekültügyi Hivatalok, ezek vették át a társadalmi szervezetektől a menekültek gondozását, ellátásukról pedig a hadsereg-parancsnokságok gondoskodtak.

Azokat, akiket rokonok vagy ismerősök nem tudtak elszállásolni, családoknál igyekeztek elhelyezni. A járási katonai parancsnokok elrendelték azok összeírását, akik hajlandók voltak menekülteket befogadni és ellátni. A könnyebb elszállásolás és az esetleges munkalehetőségek miatt a menekültek elsősorban a nagyobb észak-erdélyi városokba, kiváltképp Kolozsvárra érkeztek. 1940. október elején több mint tízezer menekült tartózkodott a városban, a környékbeli táborokban pedig további [popup title="háromezer" format="Default click" activate="click" close text="Kolozsvár város katonai parancsnokának jelentése a dél-erdélyi menekültekről. 1940. október 9. Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale [Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága], Fond 151. Administrația militară maghiară [Magyar katonai közigazgatás]. (A továbbiakban: DJCJ-Administrația), cutia 8, doc. 239. 3. f.]. Az itteni menekültek nagy számát az is magyarázza, hogy a parancsnokságok a város közelében (Szamosfalván és Szászfenesen) felállított menekülttáborokba irányították a dél-erdélyi menekülteket. Emellett Battonyán is működött nagyobb befogadó tábor. Akiket pedig itt sem tudtak elhelyezni, a losonci táborba szállították. A menekültkérdés kezelése hamarosan ellehetetlenült, ezért szükségessé vált a menekültek közös elszállásolása és táborokban való elhelyezése. A vármegyei parancsnokok rendelete értelmében egyéni elhelyezést csak magas társadalmi beosztású személy kaphatott, a többieket közös szálláson, személyenként 3 m²-nyi helyen kellett [popup title="elhelyezni" format="Default click" activate="click" close text="A Szatmár vármegyei parancsnok Szatmárnémeti parancsnokának. 1940. szeptember 21. Direcția Județeană Satu Mare a Arhivelor Naționale [Román Nemzeti Levéltár Szatmár Megyei Igazgatósága], Fond 15. Primăria Municipiului Satu Mare – Comandamentul militar maghiar [Polgármesteri hivatal – Magyar katonai parancsnokság]. (A továbbiakban: DJSM-Primăria), dos. 8, 28. f.].

A pártatlan társadalmi összefogás és a rendkívüli anyagi áldozat ellenére a menekültek számának folyamatos emelkedése miatt egy idő után az elégedetlenség jelei kezdtek mutatkozni egyrészt a különböző katonai parancsnokságok, másrészt a helyi lakosság irányából. Főleg a napi megélhetési gondokkal küzdő városi munkanélküliek nézték rossz szemmel, hogy a menekültek teljes ellátásban részesülnek. Hasonló elégedetlenség figyelhető meg a társadalmi szervezetek részéről is, pl. a menekültek segélyezésére rendezett mulatságon összegyűlt összeg egy részét végül nem a menekültek, hanem a helyi iskolák megsegítésére fordították azzal az indokkal, hogy a menekültek teljes ellátásban részesülnek a parancsnokság részéről.

A magyar kormány kezdetben nem támogatta a dél-erdélyi magyarság tömeges menekülését, egyrészt mivel nem volt felkészülve az ellátásukra, másrészt ezzel sem akarta csökkenteni az esetleges további revízió esélyeit. Ezért - az 1940. szeptember elején még létező kolozsvári konzulátuson keresztül - üzent az érintetteknek, hogy a magyar kormány a menekültek számára sem munkát, sem ellátást nem fog biztosítani. Két nappal később ugyanezt a kérést megismételte, felkérve *Márton Áron* erdélyi püspököt és *Bethlen Bálint* református főgondnokot, hogy kövessenek el mindent a magyarság helyben maradásáért. Minden próbálkozás ellenére azonban a menekülés folytatódott: fél év alatt körülbelül 100 ezer ember hagyta el a területet, 1943 közepére számuk elérte a 150 ezret.

Márton Áron püspök

Az 1940. szeptember 18-i minisztertanácsi ülésen határozatban mondták ki, hogy menekülteket nem lehet még ideiglenes jelleggel sem alkalmazni közszolgálati állásokban, hiszen az elmenekülők nem mérlegelik nemzeti szempontból, mivel jár elmenekülésük, és azt sem, hogy Magyarországon milyen sors vár rájuk. (A határozat szerint a magyar lakosságot amiatt is vissza kell tartani, mivel a román lakosság - engedelmessé válva a bukaresti kormány felszólításának - nem hagyja el Észak-Erdélyt, csak a vezető beosztásúak távoznak. Ez az állítás azonban nem felelt meg a valóságnak, mivel a román lakosság menekülése is tömeges volt.) A tiltás különböző rendeletek formájában is megjelent, azonban ez nem jelentette azt, hogy automatikusan érvénybe is lépett volna a menekültáradat által leginkább érintett területen, Észak-Erdélyben. Itt ugyanis 1940. november végéig katonai közigazgatás működött, a közvetlen irányítást a Honvéd Vezérkar Főnöke látta el a különböző katonai parancsnokságokon keresztül, és csak neki volt rendeletkiadási joga. A Vezérkari Főnökség elviekben alkalmazkodott ugyan a kormány utasításaihoz, és szeptember 30-án kiadott rendeletében megtiltotta a menekültek bármilyen formában történő alkalmazását, ugyanakkor kimondta, hogy a korábban már alkalmazottak megmaradhatnak állásaikban; igaz, figyelmeztetni kellett őket: alkalmazásuk ideiglenes jellegű. A gyakorlat azonban más képet festett: a tiltás ellenére a különböző katonai parancsnokságok a kezdetektől felvettek menekülteket. Egy 1940 végéről származó adat szerint az Észak-Erdélyben tartózkodó 54 ezer menekült közül csak 14 ezer szorult ellátásra, a többi alkalmazásban volt. Az alkalmazások mértékét jól tükrözi, hogy a katonai közigazgatás időszakában az elmenekült 450 tanerőből 410-et alkalmaztak.

A katonai közigazgatásnak a menekültek tömeges alkalmazásával összetett szándéka lehetett. Mivel ellátásuk 1940 októberétől a katonai közigazgatás feladata volt, egyféle megoldást jelentett, ha a menekült munkához jutott. Másrészt a román lakosság tömeges menekülése miatt tanerőkből és hivatalnokokból nagy hiány mutatkozott, így kézenfekvő volt a menekült közt választani alkalmas személyeket. Ugyanakkor ezt motiválhatta szociális érzékenység is, és feltehetően a helyi magyar elit is erre biztatta a parancsnokokat.

Teleki Pál miniszterelnök

A Teleki-kormány 1940. szeptember eleji döntése politikai szempontból logikus és elfogadható volt, azonban a menekültek számának folyamatos növekedése miatt vita alakult ki a kérdésről. Habár nincsenek adataink a menekültek fogadtatásáról, a társadalmi gyűjtések eredményessége arra vall, hogy a helyi lakosság többsége szimpátiával és megértéssel viszonyult hozzájuk. Ha nem is tekinthető mértékadónak, de jellemző az 1918 után Temesvárról Magyarországra távozott Mező Dániel levele Teleki Pál miniszterelnökhöz, amelyben az összes menekült befogadására és alkalmazására buzdított. Mivel 1918 után nemcsak befogadták a menekülteket, hanem magas állásokba is felvették őket, elfogadhatatlannak tartotta a kormány 1940. őszi álláspontját. Az általa elmondottak azonban a történetnek csak egy sajtószerű olvasatát jelentik, mivel 1918-at követően a menekültek befogadása és integrálása a kormány erőfeszítése ellenére is nagy nehézségekbe ütközött. Jól mutatja ezt az a tény is, hogy a levélíró kb. 20 évvel az események után még mindig a MÁV által a menekültek számára létrehozott szükséglakásban élt. Érvélesének másik sajátos eleme, hogy a bécsi döntés sikere szerinte elsősorban az erdélyi magyarságnak köszönhető, amely 1918-at követően kitarított. Levele második részében a teljes dél-erdélyi magyarság ideiglenes áttelepítése mellett érvelt, ez azonban nem tekinthető többnek, mint egy laikus felvetésnek. **(Lásd az 1. számú dokumentumot!)**

A dél-erdélyi magyarság politikai vezetését ellátó Népközösség nem nézte jó szemmel a menekültek tömeges alkalmazását. 1940. november folyamán Gyárfás Elemér, a Népközösség elnöke levélben tiltakozott, információi szerint ugyanis az elmenekültek 99%-a álláshoz jutott, és ha a polgári közigazgatás időszakában is állásban maradhatnak - hangoztatta -, akkor az összes tanító és lelkész elhagyja majd Dél-Erdélyt, és nem lesz érv, amivel maradásra tudják bírni a lakosságot. Ugyanakkor ő is belátta, hogy a menekültek között különbséget kell tenni, és az indokoltan elmenekültek alkalmazása elfogadható. Az elmenekült tanárokat három csoportba osztotta: a) akiknek a visszatérése szükséges lenne, ezért nem kellene őket alkalmazni; b) akiknek az állása megszűnt és nincs miért visszatérniük; c) azok, akiknek a visszatérését az érintett felsőbb hatósága nem támogatja - őket Magyarországon sem kellene alkalmazni. Gyárfás érvelése természetesen a dél-erdélyi magyarság szemszögét tükrözte, amelynek lényege az a kívánság volt, hogy minél többen - elsősorban az értelmiségiek - maradjanak helyben. Véleménye szerint a menekülteknek minden esetben ajánlást kellene kérniük a dél-erdélyi magyar vezetőktől. Ha felvetése nem is valósult meg, a magyar kormány álláspontja miatt a dél-erdélyi magyar elit - elsősorban Gyárfás - kulcspozícióba került, mivel a menekültek priorálásához szükséges információt a kormány csak általuk tudta beszerezni. Ha az érintettek elmenekülését nem is sikerült megakadályozni, későbbi alkalmazásukat és érvényesülésüket már sok esetben befolyásolhatták. Ez egyrészt visszaélésekre adott alkalmat, másrészt a személyes kapcsolat előnyét biztosította a végzettséggel és szakmai tapasztalattal szemben. **(Lásd a 2. számú dokumentumot!)**

A Teleki-kormány a polgári közigazgatás bevezetését követően is fenntartotta a menekültek közszolgálati alkalmazására vonatkozó alapelvet. Egyrészt az addig alkalmazottakat nem bocsátották el, másrészt igyekeztek különbséget tenni a menekültek között. A tanárokat három csoportra osztották: 1) akiket mindenképpen át lehet venni; 2) akiket csak méltányosság alapján; 3) akiket egyáltalán nem. Minden alkalmazás előtt - és a már alkalmazottak esetében is - priorálást, az illető két világháború közötti magatartásának megvizsgálását kérték. Ez a csoportosítás elsősorban politikai szempontokat követett, de megvalósult a menekültek közötti különbségtétel is. Ismeretes, hogy a korábbi felvidéki negatív tapasztalatok után Teleki Pál többször is kijelentette, hogy Erdélyben nem fogják priorálásnak alávetni

sem a lakosságot, sem a menekülteket. A felvidéki prioritást külön törvény szabályozta, lebonyolítására bizottságokat hoztak létre, azonban a helyi magyar elit többnyire saját embereinek pozícióba hozására használta fel ezt az eljárást. Teleki a hasonló visszaéléseket szerette volna elkerülni Erdély esetében, de a szabályozatlanság csak az átláthatóságot csökkentette. A miniszterelnök kijelentései ellenére a gyakorlatban minden kinevezést prioritás előzött meg, csak Erdélyben ez szóban történt. A menekültekről viszont csak a lakhelyükről, diplomáciai úton lehetett információt beszerezni. Ennek ellenére Teleki és a későbbi miniszterelnökök is ragaszkodtak a központosított eljáráshoz, kinevezés előtt ki kellett kérni a Miniszterelnökség véleményét. Az információt a dél-erdélyi Népközösségen keresztül igyekeztek beszerezni, azonban a romániai belső állapotok miatt ez néha hónapokba telt, sőt, sok esetben lehetetlen volt. **(Lásd a 4. számú dokumentumot!)**

Habár 1941 közepétől a menekülthullám némileg alábbhagyott, de a mintegy 100 ezer menekült helyzete továbbra is megoldatlan maradt. Még ha többségüknek idővel sikerült is elhelyezkedniük, alkalmazásuk ideiglenes, fizetésük pedig minimális, egyféle segélynek tekinthető 120-150 pengő volt. Ez a gyakorlat, amely időközben állandósult, a katonai közigazgatás idején alakult ki, és a menekültek segélyezésével ért fel. Kétszeres hátrányt is okozott. Egyrészt ugyanazon munkáért a menekültek sokkal kevesebb pénzt kaptak. Másrészt hátrányba kerültek a román alkalmazottakkal szemben is, mivel őket - ha ideiglenesen is, de - beosztásuknak megfelelő fizetésért alkalmazták. A menekültek - társadalmi tőkéjüket felhasználva - igyekeztek helyzetüket rendezni, ezért beadványokkal bombázták a minisztériumokat. Számos hivatalnok és több szervezet - pl. az Egyesült Nők Tábor - szimpátiáját megnyerték, így kéréseik támogatókra találtak. 1941 augusztusában a dél-erdélyi menekült tanítók memorandumot juttattak el a minisztériumba, amelyben helyzetük tarthatatlanságát hangsúlyozták. Érvként az 1918 után elmenekültekre hivatkoztak, akikkel szemben nem alkalmazták nyílt megszorításokat. A kor szellemének megfelelően azt is hangsúlyozták, hogy munkájuk célja a keresztény társadalom megalapítása. **(Lásd a 3. számú dokumentumot!)**

1941 elején az észak-erdélyi alkalmazások általános szabályozása során a kormány még kitarított a menekültek alkalmazásának tilalma mellett. Az 1941. évi 900. M.E. sz. rendelet 27. §-a kimondta:

„A jelen rendelet nem alkalmazható a Magyarországhoz vissza nem csatolt területről az 1940. évi augusztus hó 30. napja utáni időpontban átjött román közszerződés alkalmozottakra és román közszerződés nyugdíjasokra, továbbá a közszolgálatban nem állott egyéb személyekre.”

Össze azonban a kormány felülvizsgálta álláspontját. Ehhez nagyban hozzájárult az, hogy a menekültek közül senki nem tért vissza, és ezt támasztotta alá a kolozsvári menekülttáborban 1941 augusztusában elvégzett felmérés is, amely szerint a menekültek közül nem is állt senkinek szándékában visszatérni szülőföldjére, csak akkor, ha a terület magyar fennhatóság alá kerül. Az időközben álláshoz jutottak még ebben az esetben sem szándékoztak hazatérni. Érvelésében a kormány beismerte, hogy drasztikus lépés volt a menekültek alkalmazásának tilalma, de célja elsősorban a lelkesek és tanítók elmenekülésének megakadályozása volt. A menekültek anyagilag tönkrementek, hányattot sorsuk megzavarta a köznyugalmat, és negatív visszhangot szült az észak-erdélyi magyar társadalomban. Ezért a kormány engedélyezte azon tanerők ideiglenes alkalmazását, akik ellen nemzeti, erkölcsi vagy pedagógiai szempontból kifogás nem merült fel. Az elvi döntést a Minisztertanács 1941. október 8-i ülésén hagyta jóvá. **(Lásd az 5. számú dokumentumot!)**

Az egyenlő elbánás elve alapján ezt kiterjesztették a többi közalkalmazottra is. A döntés továbbra is tartalmazott két megszorítást: csak az 1940. december 31-ig elmenekültekre alkalmazták, és a kinevezéseket továbbra is megelőzte a prioritás, ki kellett kérni a Miniszterelnökség jóváhagyását. 1941 novemberében annyit enyhítettek, hogy alacsonyabb állások betöltésénél eltekinthettek a Miniszterelnökség véleményének kikérésétől, a kinevezésről az illetékes miniszter dönthetett.

Összegzőképpen elmondható, hogy a magyar kormány a második bécsi döntést követően igyekezett mindent megtenni a menekültek fogadása és ellátása érdekében. A román kormánnyal ellentétben a menekülteket igyekezett széttelepíteni, hogy újabb társadalmi feszültségek ne keletkezzenek. A terv az volt, hogy minél több menekültet Észak-Erdélyben telepítsenek le, elsősorban a szörványvidékekre irányítva őket. A kormány mégis mindenekeelőtt politikai megfontolásokat tartott szem előtt, és célja elsősorban a további területi revízió lehetőségének fenntartása volt. Emiatt szigorú intézkedéseket hozott: igyekezett megállítani a menekültáradatot, és emellett akkor is kitarított, amikor egyértelművé vált, hogy a menekülés feltartóztatatlanság, minden várakozást felülmúlóan tömeges. A menekültek - elsősorban a tanárok és tisztviselők - körében csalódást okozott a lassú integráció, ez pedig feszültséget szült az erdélyi magyar társadalomban. A kormány végül 1941 őszén, társadalmi nyomás hatására, felülvizsgálta korábbi álláspontját, és megszüntette a hátrányos megkülönböztetést a menekültek bérése terén. A központosítás és a menekültek prioritálása azonban továbbra is fennmaradt, és 1944-ig a rendszer meghatározó eleme volt.

Dokumentumok

1.

Mező Dániel nyílt levele Teleki Pál miniszterelnöknek
Budapest, 1940. szeptember

Mottó: *„Menjenek vissza!”*

Szeretett erdélyi menekült testvérünk!

Olvastam Nagyméltóságod Kolozsvárt tett azon nyilatkozatát, hogy a román uralom alatt maradt magyar földről idemenekült testvéreink itt nem kaphatnak állást, menjenek vissza! Ezért, ha meg méltóztatik engedni, elmondom az alábbiakat:

Egy fiatalember azt mondja a román papnak: Elveszem a lányodat. A pap azt feleli: Jó, jó, fiam, de vajon mit szól ehhez a leányom?

Sajnos, akármilyen dicső hadseregünk van, az otmaradtok, kik ez esetben a pap leánya szimbólumának a képviselői, nem kérdeztetvén meg és nyilatkozni nem mervén, helyettük, mivel érdekelve vagyok nemzeti érzéssel és belátással a fenti kérdésben, én nyilatkozom.

I.

1. Mikor mi idemenekültünk , Romániában még nem volt meg a „Vasgárda.” A mi hazánk, bár megcsönkítva, kifosztva és idegen ellenőrző uralma alatt nyögött: nemcsak befogadott minket, 300 000-et, de miniszteri, miniszterelnöki, képviselői, püspöki szerény állásokba is beeresztett. Sőt, az idemenekült nem magyarokat is, kikben itt ébredvén fel a német öntudat, megalkották a Deutscher Bundot .

2. Most, a románok egy talpalatnyi földet sem akarván visszaadni az általuk 21 év előtt elvett magyar földből, csak lakosságcserere voltak hajlandók a bécsi döntőbíróság is csak azon az alapon és *nem történelmi* adott át egy erdélyi részt, de egy csepp Bánátot sem, hogy *ott magyarok laknak*. Tehát az ott élők érdeme, hogy ezt is visszakaptuk . Ha akkor ők is velünk idemenekültek volna, egy talpalatnyit sem kaptunk volna most.

És nagy történelmi érdemük az, hogy bár ott, elvesztve állásaikat, munkahelyeiket, földjüket, erdőiket, eltiltva nyelvük, viseletük, a román himnusz énekelve, túrva és szenvedve, hogy istentiszteleteiken titkos román kémkedés botránkozta, *mégis rendületlenül őrizték ezt a földet*.

És mégsem volnának érdemesek arra, hogy a román „Vasgárda” uralma elől elmenekülni kénytelenek itt állást, egzisztenciát kaphassanak?!

3. Nézzük a német példát! A német birodalom Magyarországot kivéve a vele baráti államokból is hazaviszi véreit .

És ezt követve, nem volna-e jó hazahozni: Szlovákiából, Burgenlandból, Szerbia, Moldva, Bukovina és Erdélyből összes testvéreinket : *jávaikkal együtt*, hogy így megnövekedne számban, otthagytak földjeiket a határnál visszaadva, szétpatintanak a mai hatábronsot, aztán a nemzeti államba olvadva összes véreink nem szenvednének idegen fajok szeszélyeitől, sőt elkerülnék azt, hogy ha a román állam protektorátussá alakulna, ők még egy második igát is felvegyenek. Tekintve, hogy Averescu szerint Berlin garantálja Románia jelenlegi határait , csak a fentiek szerint kerülhet vissza hozzánk: fő ütőere, az Arad-Brassó-Kolozsvár-Tóvis vasútvonal a Küküllővel, a Marossal, a nagyenyedi Bethlen Gábor kollégiummal, a marosújvári sóbányával, a kissármási földgázzal . És így jutunk ahhoz az erőforráshoz, hogy visszaszerezhetjük Temesvárt a temesi telepes magyar községekkel, amelyek táplálni tudnák a kárpátjai népeket. Ezt a módot fel nem használva, ami a nemzet megfontolására lemondás volna, csak majd akkor volna visszaszerezhető a levágott magyar föld, ha az itteni férgék nem rágnák meg a nemzet gyökereit, és fennmaradva az önzetlen nemzeti akarat, oszlásnak indul a román határokat garantáló túltáplált hatalom. Népszerűbben fejezve ki, ez azt teszi: hogy az a nő, aki más szeret, ha akárhogy őrizteted, becézgeted, tömjénezed, hiába adsz neki cukor, zsír, rizs és szappanjegyeket, hiába építed újra a lebombázott utakat, palotákat, hiába üzeted el az uralkodóit, hiába járatod neki a téged magasztaló összes újságokat, ő a halálotad várja, hogy szabaduljon tőled. Mert az erőnek van egy hatalmas riválisa: a lélek.

Tudni kell, hogy ha egy nemzet háborút üzen és folytat, úgy a nyereség, mint a veszteség esetén mindenkit egyformán illet meg úgy a jóból való nyereség, mint a rosszból való *megpróbáltatás*.

Mi, a régi menekültek, bevonultunk régi földünk egy részébe és azt megkapva, kizárjuk annak az előnyeiből azokat, kik túlmaradtak. Igazság volna-e ez? *Kizárjuk azokat, kik az ősi honfoglalás jogán ennek édes fia, kik a világháborúban ezért a földért áldozatos harcot vívtak és a háborúvesztésért vállalták a kálváriát!*

És mivel enyhítjük ezt a bennük való testvéri fájdalmas csalódásukat? Azzal az ígérettel, hogy ott maradván nem éri baj, mert itt a mi hadseregünk? Sajnos ez az ígéret nem elég, mert ha akármelyik magyar esik is ott áldozatul, még ha nem is azt állapítaná meg a román vizsgálat, hogy „öngyilkos” lett, avagy, hogy ő volt a „támadó”, nem valószínű, hogy mi ezért és később a többiért is hadat üzenünk Romániának. De menjünk tovább: és vajon hogyan oldjuk meg az ottani magyarok egzisztenciális biztonságát? Pl. hogyan biztosítja a mi hadseregünk azt, hogy az onnan elmenekült, de visszakényszerített ügyvédnek továbbra is felkeressék az irodáját? Hogy menthető meg ő az éhhaláltól? Hogyan biztosítja azt, hogy az ő fia, ki a kolozsvári román egyetemen tanult, elvégezheti tanulmányait a kolozsvári magyar egyetemen, amikor neki nem szabad és nem lehet ott lakni, mert nincs egzisztenciájuk? És hol fog ő találni magának egzisztenciát? Hiszen az ott levő, elszórtan ott élő magyarság már nem tudja eltartani, miután az már csak egy törpe minoritás.

Hát az ezerféle kinullázásért járó lelki fájdalmakat hogy fogja kiparírozni a mi hadseregünk? Persze, ezt átérezni is kell! De a politikus olyan lévén, mint a kriminálbír, mint az operáló orvos, elfásul, nem érzi a páciens fájdalmait. A bölcs persze nem tételezi fel az uralkodó román nemzetről ezeket, mert megbízik a rendcsináló Averescuban. Erre bizonyára az lesz a felelet, hogy meglátják a bölcsek, hogy a rendet csináló Averescu lesz idővel a leggazdagabb román, ha ennek ellenállva hamarosan el nem bukik. Bár tudom, hogy a Pesti Hírlap és az intézők előtt is annyi sikere van ezen soraimnak, mint a távirda póznáira ragasztott szegény ember cédulájának, mégis felhívom a figyelmüket arra, hogy mikor azt mondta Rousseau, hogy minden nagyszerű, ami a természet kezéből kerül ki és minden elfajul az emberi kezek között : első mondásával bizonyára arra gondolt, hogy gyönyörűen veszik körül a Kárpátok a gyönyörű Magyarországot, a másodikkal arra, hogy akár törvényt hoznak, akár határt állapítanak meg, az emberi cselekedetekben mindig vagy „kibúvó”, vagy „hátsó gondolat” van.

Ez talán a mai állapotokra is, amikor az új menekült „menjen vissza”, az itt úrrá lett régi menekült parancsolja ezt. Mi lesz hát a vége annak, hogy ha nálunk az új menekülteknek nincs hely? Az, hogy ők csalódnak bennünk is, olyanok lesznek, mint a szászok, akik azt mondják az oláhoknak: „mi is veletek harcoltunk a Tiszánál a magyarok ellen.”

Ez a magyarok tragédiája!

Budapest, 1940. szeptember hó

Hazaforrás reménnyel

X., Juránics telep, G. II. 257.

Mező Dániel,
Temesvárról menekült 79 éves ősmagyar

Jelzet: MNL OL K-28-193-346-1940-L-19479. 4-5. - Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Polgári kori kormányhatósági levéltárak, Miniszterelnökség, Nemzeti és Kisebbségi Osztály iratai - Eredeti, gépelt, aláírással.

2.

Gyárfás Elemér levele a visszamaradt területről Magyarországra átvándorló értelmiségiek ügyében Bukarest, 1940. november 20.

A magyar kormány ismételtelen kijelentette, hogy a visszamaradt területről érkezőket *közhivatalokban nem alkalmazza*.

Hogy milyen tömegek tódultak át a visszacsatolt területre - közalkalmazást hajhászva - azt beszédesen illusztrálta egyik korábbi jelentésem, melyben név és családi körülmények részletes ismertetésével kimutattam, hogy a nem magyar többségű, alig 5000 lakosú Erzsébetvárosról 83 intellektuel család ment át szeptember 15-ig e célból, közöttük kb. 60 olyan, akiknek itt állásuk vagy megélhetésük volt, de odaát jobbat reméltek.

Hasonló, vagy még súlyosabb volt a helyzet a többi megyékben is.

Az átadás óta mindkét oldalon éber figyelemmel kísértem az állást keresők helyzetét s megállapítottam, hogy dacára a magyar kormány előrebocsátott kijelentésének, ezeknek 99%-a máris állásban van, amit nagy örömmel közölt itt maradt hozzátartozóival, s körülbelül 50%-a a szeptember 15. [és] november 15. közötti időben az *odaát már megszerzett állásra támaszkodva, utólag családját is átköltöztette*, aminek rendjén jelentős magyar vagyontok kótyavetyéltettek el.

Az így előállott helyzet rendezése elsősorban a nemzetközi viszonyoktól függ.

Addig is - s a küszöbön álló nemzetközi elvi döntés utánra való tájékozódásképpen - az egyes kategóriák helyzete a következőkben ismertethető.

1. Papok, hitvallásos tanárok és tanítók

Bárdossy László követ úr felhívására november 9-én átadtam az átvonult római katolikus, ágostai evangélikus és unitárius papok, tanárok és tanítók kimutatását, három kategóriába csoportosítva ezeket:

- akik itt nélkülözhetetlenek s távozásuk miatt híveik vagy tanulóik vezető nélkül maradtak;
- akik visszatérésük esetén itt még alkalmazhatók volnának, mert helyettesítésükről még csak ideiglenes gondoskodás történt;
- akik itt nem alkalmazhatók többé, akár azért, mert a tanulói létszám csökkenése miatt állásuk megszűnt, akár azért, mert távozásuk körülményei vagy más személyes okok miatt az egyházi főhatóság őket visszavenni nem hajlandó.

A reformátusok kimutatását nem kaptam meg, de ez beszerezhető rövid úton az éppen Budapesten tartózkodó Nagy Ferencz református püspök-helyettesőtől és gróf Bethlen Bálint főgondnoktól.

Tudomásunk szerint *mindezek* odaát ma állami alkalmazást nyertek, dacára a gróf Teleki Pál miniszterelnök és Hóman Bálint kultuszminiszter által Márton Áron püspöknek és nekem tett leghatározottabb ígéreteknél.

Amennyiben ezek a katonai közigazgatás megszűnte után december 1-jén is még állásban lesznek, az *itteni egyházi főhatóságok képtelenek lesznek egyetlen tanárt vagy tanítót visszatartani itt, sőt, utánuk tódulnak a papok, még a katolikusok is.*

2. Állami tanárok és tanítók

Minthogy a visszamaradt területen a magyar állami tagozatok teljesen megszűntek, ezek visszatartására indok nincsen.

Közülük azonban igen sokan - az állami és hitvallásos iskola közötti harcokban - több mint ingadozó magatartást tanúsítottak.

Állami alkalmazásuk előtt tehát - a követség útján - írásbeli vélemény volna kérendő tőlünk, s csak az lenne alkalmazandó, akiről illetékes megyei tagozatunk - a központi elnökség ellenjegyzésével - megnyugtató információt ad.

Ilyen információk közvetlenül nem kérendők, s legkevésbé szabadítandók rá maguk az állást keresők arra, hogy szervezetünk vezetőit ilyen ajánlásokért zaklassák.

3. Orvosok

Az átköltözött orvosok száma aránylag jelentéktelen. Minthogy azonban a visszamaradt területen magyar orvos már alig van, az átköltözőknek semmi esetre sem volna adható egyelőre semmiféle állami vagy községi állás.

Szabad foglalkozásuk gyakorlásának akadályozása azonban indokolatlan volna.

4. Ügyvédek

A visszamaradt terület, különösen belső Erdélyben, ügyszólván magyar ügyvéd nélkül maradt. Az átvonulás célja bírói vagy közjegyzői kinevezés volt. E célt az átvonulók 90%-a el is érte, örömmel közlik hozzátartozóikkal, hogy törvényszéki elnöki, táblabírói stb. állásokban ülnek, vagy ezekre vonatkozó kinevezésük pozitíve meg van ígérve s most naponta költözködnek a családok is.

Ezeknek neveit itt felsorolni denuncialis jellegű volna, s erre nem vállalkozhatom.

Minthogy mindegyik ügyvéd be volt jegyezve valamelyik ügyvédi kamarába, *meghatározott székhellyel*, a magyar kormány nem okozhat nehézséget annak megállapítása, hogy kik valók a visszacsatolt területekről.

5. Közigazgatási, városi tisztviselők és jegyzők

Ezek is valamennyien állásban ülnek. Elbocsátásuk vagy éppen visszakényszerítésük indokolatlan volna, mivel itt állásuk régen betöltött, ha tehát vissza is jönnének, itt csak terhet jelentenének. Ez az a kategória, amelyre odaát is szükség volna.

Alkalmazásukat *megelőzően* azonban ezekre nézve is lefolytatandó volna a 2. pontban körülírt információs eljárás.

6. Az 1940. augusztus 30. és szeptember 13. között áthelyezett köztisztviselők ügye

Semmiképpen sem tudom magamévá tenni a magyar kormány felfogását, hogy *éppen ezzel az egyetlen kategóriával szemben* a legridegebb elutasító magatartást tanúsítja, holott éppen ez *volna az az egyetlen kategória, mely minden további formalitás nélkül szerzett jogaival együtt nyomban átveendő lett volna.*

Nemzetközi jogi szempontból kétségtelenül szó fér ahhoz, hogy volt-e a román kormánynak joga [1940] augusztus 30. után áthelyezéseket eszközölni a visszacsatolt területre.

Maguk az áthelyezett tisztviselők azonban nyilvánvalóan nem tehettek egyebet - mivel szeptember 13-ig még a román kormány közvetlen rendelkezése alatt állottak -, mint hogy átadták a visszamaradt területen viselt hivatalukat a hozzájuk intézett felhívásban kijelölt személyeknek, és szolgálatéltre jelentkeztek annál az - akkor még román - hatóságnál, amelyhez őket az áthelyező rendelet beosztotta.

A magyar kormányra nézve is csak előny volt, hogy egyes közhivatalokban magyar és nem román nemzetiségű hivatalnokokat talált.

Ennek dacára ez a kategória volt az, melynek sorsáról senki sem akart tudni. Fülöp Kálmán volt brassói táblabíró, brassói egyházközségi főgondnok és római katolikus státus-gyűlési képviselő, kit ebben az időben Kolozsvárra helyeztek, október 16-án Kolozsvárt szerzett értesüléseim szerint éppen előző nap adta el zsebóróját, hogy családjának legalább néhány napi ételmezését biztosítsa. Hasonló módon jártak el a többi bírókkal is, s csak november végén alkalmaztak egyeseket havi 150 pengős gépirónói fizetés ígéréstével, hogy azt meg is kapták volna, arról nem tudok.

Legigazságtalanabban bántak el azzal a hét fiatal bíróval, kiknek kinevezését 1938 februárjában nagy nehezen szorítottuk ki Istrate Micescu román igazságügy-minisztertől. Ezek havi 9000 lej fizetéssel ítélték joggal felruházott bírák voltak, s a magyar kormány szerzett jogaikat, sőt, kvalifikációjukat sem hajlandó most elismerni, holott *azonos kvalifikációjú fiatal ügyvédek* (pl. Tökés Ernő bukaresti református esperes fiát, dr. Szász Pál alelnökünk közlése szerint) minden további formalitás nélkül egyenesen törvényszéki bírónak vették át.

Kérnünk kell tehát itt a *szerzett jogok feltétlen* respektálását annál inkább, mert románul tudó s a román jogban járatos bírókra amúgy is szükség van.

7. Nyugdíjasok

A szeptemberben előkészített előzetes egyezmény céljára részletesen kidolgoztam az átveendő nyugdíjasok problémáját is.

Akkor az volt az álláspont, hogy amíg a kérdés nemzetközi úton nem rendeztetik, a magyar kormány a visszamaradt területről *egyetlen nyugdíjast sem vesz át*. Ezt akkor így közöltük mindenkivel, s igyekeztünk mindenkit visszatartani.

Megütközéssel értesülök, hogy ennek dacára több, teljesen indokolatlanul eltávozott nyugdíjasnak az illetményeit - nyugdíj vagy segély címén - mégis folyósítják.

Ilyen körülmények között senki sem fog szavunkra hallgatni, mert az odaát levőktől érkező értesülések lerontják a mi tanácsaink hitelét.

Bukarest, 1940. november 20-án

Gyárfás Elemér

a Romániai Magyar Népközség elnöke

Jelzet: MNL OL K-63-254-1940-27-822/ res. pol. 3-6. f. - Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Polgári kori kormányhatósági levéltárak, Külügyminisztérium, Politikai osztály általános iratai - Eredeti, gépelt, aláírással.

3.

Dél-erdélyi menekültek memoranduma Marosvásárhely, 1941. augusztus

Alulírottak az összes, Erdély vissza nem csatolt területéről menekült tanítók nevében kiáltunk utójára a magyar testvéri közösséghez, hivatkozunk S. O. S. jelben a magyar gavallérságra .

Valamennyien megkínzott, román csendőri brutalításokat végigélt vagy ügyészségi letartóztatásokat végigtortúrázott, és végül a bécsi döntés után a román hadsereg tortúrái elől menekült katonák és tanítók vagyunk. A vissza [nem] csatolt területen van a szülőföldünk, családjunk, apánk sírja, minden kötöttségünk. Bűnünk, hogy 22 éves mérhetetlen nyomorúság és szenvedés után hazajöttünk, hogy gyerekeinknek kenyeret és jövőt biztosítsunk. Kergetett a fajunk szeretetéből folyó munkásságunk eredményeinek gyűlölete a románok részéről, üzött a vággyódás a mieink után, és ezért most bűnhődünk.

Menekülésünk magával hozta anyagi teljes leromlásunkat, amit feletteseinknek többször feltártunk.

A megszálló katonai parancsnokság alkalmazott 120 pengő havi fizetéssel. Polgári hatóság átvett, alkalmazásunkat hallgatólagosan tudomásul vette, munkáinkat kifogás nélkül elfogadta, és fizetett is érte 120 pengőt, tekintet nélkül arra, hogy valaki közülünk egymaga vagy 6-8-ad magával kénytelen élni belőle, és a jövő magyar közösségnek munkásembereket nevel belőle.

50%-os életszínvonal-drágulás, 50, 70, 80 pengős lakbér fedezésére a 120 pengő nem elég.

2-6 gyermek neveltetése, ruházása, ételmezése lehetetlen. A múlt évben gyermekeink tengernyi nélkülözéssel végezheték iskoláikat, adósok maradván a tandíjjal. Itt van szeptember, gyermekeinket beíratni, ruházni, ételmezni nem tudjuk tovább. Magunk lerongyolódva, megalázottan, elkínzottan, kétségbeesetten, a magyar társadalom számkivetetteinek érzésével maholnap szegényei vagyunk a dicsőséges megújulás felé haladó Magyarországnak, mikor a román megkínzóink a régi nagy fizetésüket élvezve a szemünk közé kacagnak, mert a Romániába menekültek az állam minden támogatását élvezik . Ezeken keresztül hivatkozunk a magyar öntudatra, gyermekeink lelkének érzéseire, kik nem azt érzik, hogy itthon vannak, hanem hogy a becsületesen, önmegtadással végzett munka bére a még nagyobb szenvedés, a kilátástalan jövő vagy az elpusztulás.

Legtöbbünk katonai kötelezettségének is eleget tett. Akik pedig végigharcoltuk az 1914-es világháborút, szívesen vállaljuk a további harctéri szolgálatot is, csak gyermekeink további nyomorúságát ne lássuk. Kötelességünket 100%-ig hiánytalanul, feletteseink dicséretével végeztük és végezzük, s mindezért élnünk nem, csak meghalunk lehet!

Hivatkozunk arra a keresztyéni indulatra, mely a keresztyén társadalom teljesüléséért munkál ma egész Európában. Mikor a jöttment zsidóság víkendezik és üdül, akkor a magyarság egyik legkeresztyénibb és legmunkásabb osztálya a kilátástalan jövő tudatával nyomorog.

Krisztusi mondás: „A munkás érdemes a maga bérére.” Mi is épp úgy dolgoztunk, szenvedtünk, mint a visszacsatolt tanító testvéreink, éppen annyi a bűnünk, mint a protekció útján kinevezést és beosztást nyert tanítóknak. Az 1939/40-ik iskolai évben Kiss József csüdötletli, Küküllő megyei tanító volt, beosztást nyert a marosvásárhelyi 3-as számú elemi iskolánál, a VII. fizetési osztályba. Bencze Gyula, aki renegát módon a makkfalvi és a magyarózi református felekezeti iskolát majdnem román kézre játszotta, a református főhatóság felfüggesztette, unitárius kántor lett Ádámoson s 1939/40-ben még ott volt, ma Maroshévízen beosztást nyert. Többen mások, kik jobb anyagi körülmények között voltak s inkább nem vállaltak állást, semhogy a románok vegzatúrájának kitegyék magukat, épp úgy, mint mi, menekültek. Bűnük sokkal nagyobb, mert a jóból a jobbra jöttek, ma beosztást nyertek, bár férjeik is állásban vannak. Erre a kettős mérlegelésre hivatkozunk tisztelettel bár, de nyíltan, mert mi is olyan gyermekei vagyunk szeretett hazánknak és tagjai a magyar faji közösségnek, mint eme fentiek.

Mi, hogy tengessük a magunk és gyermekeink létét, minden, alig nélkülözhető dolgainkat zsibvásáron voltunk kénytelenek elkótyavetyélni. Sokunk foltos ruhában, rongyos cipővel, inggel, kiáltó székelyei vagyunk nem csak a már kinevezett kollégáknak, de az egész magyar társadalomnak. Lélekgyilkolás a küzdve reménykedő társadalmi és honépítő munkásnak a nyomorgatása!

Legtöbbünk 4-6 hónapi házbérrel tartozunk. Micsoda székelye és gyengesége lesz az egész magyar társadalomnak, ha egy szép napon törvényeink értelmében az utcára tesznek, mert dolgozunk bár, de nem keresünk annyit, hogy élelemre elég legyen a magunk és családjaik számára.

Van olyan is, ki magát és gyermekét gyógyíttatni nem tudja. Kérjük tisztelettel, lehetséges-e ez egy jobb és szebb jövőt remélő közösségben?

Mennyivel nagyobb a mi bűnünk, mint azoké, akik 1921-ben özönével menekültek ? Ők csak a maguk magyarságát mentették, de mi az itt maradt, magával tehetetlen magyarok tömegét! Van talán pár közöttünk, kik megunva a sok tortúrát, kényelmesebb jövőt jöttek keresni, de a menekült tanítóság legnagyobb részét életét mentette, mert a felekezeti tanítóság volt az, akinek a hátán minden ódium csattant, aki a nincstelenség mellett minden terrort elszenvedett, aki vértanúja volt az itt maradt magyarságnak: hiszen hányan verettünk meg, hányan kísértettünk csendőrszuronyok közt csak azért, mert hitet tettünk amellett, hogy vagyunk és élni akarunk, nem engedve elszakítani a magyar tömegeket!

A fentiekre hivatkozva kérjük ismételtén a magyar testvéreink jobb, megértő belátását, kérjük a vezetőink nagylelkű felfigyelését és ügyünk gyors rendezését. Vagy, ha nincs kegyelem, kérjük, mondják meg nyíltan, hogy ki-ki közülünk igyekezzék megkeresni a kenyérét más téren, ahol talán nagyobb szükség van a munkáskézre, de ne engedjenek tovább nyomorogni!

Fenn az Isten, jó az Isten, talán minket is megsegít egy jobb jövőre!

A magyar haza vezetői és népe előtti mély hódolattal, alázattal és tisztelettel:

Marosvásárhely, 1941. augusztus havában

Hajdu Ferenc	[olvashatatlan aláírás]
Sinka Károly	Kiss Lajos
Brásdilek Árpádné	Székely Kálmán
Kovács Tamás	Kommáth Ferenc
Pap Árpád	[olvashatatlan aláírás]
Balázs András	Magyari Albert
Kissné Kiss Irma	Vargha Sándor
Ambrusné Balla Mária	
dr. Vitályos Gáborné	
Kacsoh Béla	

Jelzet: MNL OL K-28-193-346-1941-O-21620-118-120. - Eredeti, gépelt, aláírással.

4. Feljegyzés a Dél-Erdélyből menekült magyar tanerők ügyében [H. n.], 1941. szeptember

A második bécsi döntést közvetlenül követő napokban igen nagy számban menekültek át Dél-Erdélyből magyar tanítóink és tanáraink. Egy részüket a románok üldözték ki, másrészüket pedig a jobb egzisztencia biztosításának reményében hagyta el munkahelyét. A tömeges menekülés legfőbb oka az volt, hogy a dél-erdélyi magyarság körében, amely 22 év megpróbáltatásaiba és küzdelmeibe belefáradt, valóságos szabadulási láz ütött ki, amelyet még fokozott a román terrortól való félelem. Ezekhez még az is hozzájárult, hogy az augusztus 30-át követő napokban jövőjüket és kötelességüket illetően a dél-erdélyi magyar tanerők is a teljes tájékozatlanság állapotában voltak, hiszen a magyar rádió csak jó néhány nap múlva figyelmeztette őket, hogy maradjanak a helyükön, és hogy kijövetelük esetén itt semmilyen elhelyezkedéshez sem juthatnak. A dél-erdélyi magyarság vezetőinek az új határokon túl maradtak megnyugtatóra irányuló törekvései, körleveleiknek a román posta által való visszatartása következtében, szintén nem mutakoztak hatásosnak.

A magyar tanerők tömeges kimenekülése válságos helyzetbe sodorta a dél-erdélyi magyar iskolákat. Ezért mindent el kellett követnünk annak érdekében, hogy további kiözönlésüknek gátat vessünk. Ennek a leghatásosabb módja az volt, hogy a már átmenekült tanerőknek a kinevezési lehetőségétől való elzárásával elvegyük az ottmaradt tanerők kedvét a kijöveteltől. A katonai közigazgatás a román tanerők távozása következtében előállott hiány pótlására legnagyobb részüket (a kb. 450 menekült tanerőből kb. 410-et) alkalmazta ugyan, azonban hangsúlyozta előttük, hogy alkalmazásuk csak *átmeneti* jellegű.

A polgári közigazgatás az oktatás folytonosságának biztosítása érdekében szintén meghagyta a helyükön őket.

A menekült tanárok és tanítók alkalmazása kérdésében néhai gróf Teleki Pál miniszterelnök úr azt az utasítást adta, hogy a menekültek három osztályba csoportosíttassanak.

I. Azok, akiket feltétlenül át kell vennünk.

III. Azok, akik semmiképpen nem vehetők át, mert arra érdemteleneek.

A II. kategóriába sorozzák azokat, akik az I. és III. kategóriák között vannak, akik tehát méltányos esetben átvehetők.

Az osztályozásra az illetékes dél-erdélyi politikai és egyházi vezetők bevonásával „102” kapott megbízást, akit főleg az a szempont vezetett, hogy csak azokat vegyék át, akik vagy egyházi felsőbbeségük engedélyével, vagy elháríthatatlan kényszerítő körülmények miatt hagyták el iskolájukat. A felekezeti tanerők jórészt az osztályozása már megtörtént. A kb. 450 menekült tanerő közül (ennek kb. 60%-a felekezeti) idáig csak mintegy 10-12 nyert I. minősítése alapján ideiglenes kinevezést. Ezzel szemben a fennmaradó közel 400 tanerőt - akiknek nagy része ellen különben erkölcsi, politikai és pedagógiai szempontból nem jutott tudomásunkra semmi észrevétel -, csupán átmenetileg alkalmazta a kultuskormány, és részükre - tekintet nélkül szolgálati idejükre, családi állapotukra s a román uralom alatt tanúsított magatartásukra - tanítóknál 120, tanároknál 150 pengő javadalmat állapított meg.

Természetesen ezek a menekült tanerők mindent megmozgattak, hogy kétségtelenül rendkívül nehéz helyzetük akként nyerjen rendezést, hogy ideiglenes kinevezésben részesüljenek, s ezzel megélhetésük biztosítva legyen. Helyzetük megjavítása érdekében több oldalról fordultak és fordulnak most is hozzánk, többek között az Erdélyi Párt is. Kedvező döntést sürgettek állandóan a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium illetékes referensei is, akik a menekült tanítók helyzetét legközvetlenebbül ismerik. Mind az érdekeltek, mind pártfogók arra hivatkoztak és hivatkoznak, hogy

1. Az a fő szempont, amely a kormányt a kinevezések kérdésében szigorú állásfoglalásra készítette, t. i. a dél-erdélyi tanerők további kiözönlésének megakadályozása, lényegesen veszített eredeti fontosságából azon körülmény folytán, hogy a dél-erdélyi tanerők már tisztában vannak azzal, hogy nem jöhetnek át. (A tanerők további kijövetelét különben ez idő szerint tényleg módunkban van megakadályozni, tekintettel arra, hogy határközégeink Dél-Erdélyből senkit sem engednek be hazatérési igazolvány nélkül, a hazatérési igazolványok kiadásához pedig a miniszterelnökség hozzájárulása szükséges .)

2. Arról, hogy a szóban forgó menekült tanerőket visszatérésre bírjuk, - ami a kormány intézkedéseinek szintén célja volt - nemigen lehet szó, mert nevezettek, az ottani embertelen bánásmódtól való félelmükben és az ismert dél-erdélyi viszonyokra való tekintettel, nem hajlandók erre, de különben ettől a szemponttól eltekintve, egyébként sincs kilátás arra, hogy a román kormány visszatérésükhöz hozzájáruljon anélkül, hogy mi a felszabadult területről Romániába távozott tanerők visszatérését meg ne engednők, ami pedig politikai szempontból a legkevésbé sem volna kívánatos .

3. A menekült tanerők nemcsak magyar, hanem román kollegáikkal szemben is igen hátrányos helyzetbe kerültek, akiket a kultuskormány átvett, és ideiglenes kinevezésben részesítve őket, az anyaországi magyar tanerőkkel azonos illetményekben részesített. Ez a helyzet egyébként az erdélyi magyarság körében igen nagy visszatetszést szült.

4. Nagy méltánytalanságnak érzik a menekült tanerők azt is, hogy míg elhelyezkedési szempontból idegeneknek tekintődnek, katonáknak jók, és sorra hívják be őket átképzésre.

5. A létminimumot sem biztosító fizetés a menekült tanerők elproletarizálódására vezet, s ebben az állapotban több száz tanító és tanár könnyen a politikai szélsőségek áldozatául eshet. Ez a helyzet egyébként igen károsan befolyásolja a tanítás eredményét, és természetesen ki fog hatni a nyomorúságban tengődő tanerők keze alatt felnövő sok ezer gyermek nevelésére is, ami nemzeti szempontból nem közömbös.

6. Mindezekon kívül igen lényeges szempont az a nagymérvű tanerő-hiány is, ami arra kényszerítette a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumot, hogy mintegy 1000 képesítés nélküli tanítót alkalmazzon a visszacsatolt területeken.

Ezeket a kétségkívül méltánylást érdemlő szempontokat honorálva, ME úr Öexcellenciája hozzájárult ahhoz, hogy a dél-erdélyi volt román *állami* tanítók ideiglenes minőségben kineveztesse, ami által körülbelül 180 tanerő helyzete nyer kielégítő rendezést. Ezzel szemben a volt felekezeti tanerők továbbra is megmaradnak nyomorúságos helyzetükben, sőt, elkeseredésüket az a tény, hogy volt állami kollegáik kinevezéshez jutottak, igen nagy mértékben növelni fogja, annál is inkább, mert köztudomású, hogy a román uralom alatt a felekezeti iskoláknál működő magyar tanerők sokkal nehezebb körülmények között végezték missziós munkájukat, mint az államiak .

Az észak-erdélyi egyházi vezetők egyetértően azon az állásponton vannak, hogy ezeket a tanerőket visszaküldeni már nem lehet, nyomorban hagyni és lelkiüket állandó elégedetlenségben és izgalomban tartani sem pedagógiai, sem a társadalmi rend szempontjából nem kívánatos, viszont munkaerejükre is szükség van, alkalmazni kell [őket], mégpedig úgy, hogy illetményeiket a szolgálati idejükhöz számított megállapítással megkapják, azonban beosztásukat illetőleg viseljék lépésük következményét. Tehát vidéki és nem vezető állásokban helyeztesse el, már azért is, hogy a délieknek ez példa legyen. Különben ez az álláspontja [az] osztálynak is, és tudomásunk szerint a vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak is. Az egyházfők nézete szerint a déli egyházak fejeinek hozzájárulása e megoldáshoz szintén kikérendő lenne.

A menekült felekezeti tanerők helyzetét előbb-utóbb rendezni kell. Minél később történik ez meg, annál több sebet kell majd orvosolni, s a rendezés jótékony hatása annál kevésbé fog majd érvényesülni.

Miután arról, hogy a felekezeti tanerők ne jöhessenek ki Dél-Erdélyből, gondoskodni tudunk, mint ahogy gondoskodunk is, a kultuszminisztérium illetékes osztályával egyetértésben oly irányú javaslattal járunk ME úr öexcellenciája elé, hogy mind a felekezeti, mind a volt román állami tanerők ideiglenes kinevezésben részesíttessenek.

Jelzet: MNL OL K-28-95-151-153-1941-B-20022-7-11. - Eredeti, gépelt, aláírással.

5.

Miniszterelnökségi átirat a Dél-Erdélyből menekült közszolgálati alkalmazottak újból való alkalmaztatása [popup title="tárgyában" format="Default click" activate="click" close text="A dokumentum előlapjára utólag tollal rávezetve: „Miniszter Tanács 1941. október hó 8-iki ülésében hozzájárult. [olvashatatlan aláírás]”.] Budapest, 1941. október 1.

Ismeretes, hogy a bécsi döntés után a román impérium alatt maradt területről nagyszámú közszolgálati alkalmazott jött javarészt Észak-Erdélybe, részben az anyaországba, ezeknek egy részénél a román hatóságok is közrehatottak olyan irányban, hogy hozzánk átmeneküljenek. E közszolgálati alkalmazottaknak újból való alkalmaztatása tárgyában a Teleki-kormány olyan intézkedéseket tett, melyeknek céljuk volt a további átözönlést megakadályozni. Különösen óhajtotta a Teleki-kormányzat állásukban megtartani a dél-erdélyi magyar tanárokat, tanítókat és lelkeseket.

A cél elérése érdekében egyénileg drasztikus rendszabályokhoz kellett folyamodni, elvileg arra az álláspontra kellett helyezkedni, hogy általánosságban ezek a menekült alkalmazottak nem alkalmazhatók, illetőleg, hogy közülük csak azok alkalmazhatók, akikre nézve a dél-erdélyi magyar vezetők felfogása szerint az átmenekülés feltétlenül indokolt volt.

Voltak azután olyan intézkedések, amelyek a mai Románia bizonyos területén alkalmazott magyar közszolgálati alkalmazottak újra alkalmaztatása tekintetében más kezelést írtak elő aszerint, hogy az illetők milyen területen voltak alkalmazva .

A bécsi döntés óta huzamosabb idő telt már el. Azok a közszolgálati alkalmazottak, akik a fenti rendszabályok miatt kinevezést nem nyertek, segély nélkül vagy csak ideiglenes segéllyel tengették és tengetik életüket.

Ez a helyzet az illetők körében magától értetődően rendkívül nehéz lelki állapotot teremtett, és olyan jelenségeknek lett okozójává, amelyek a köznyugalom és a visszatért lakosság megelégedettsége szempontjából a kormányzat előtt nem hagyhatók teljesen figyelmen kívül. Fokozta ezen emberek elkeseredését az a körülmény is, hogy a magyar kormányzat más okokból kénytelen volt meglehetősen számú román nemzetiségű közszolgálati alkalmazottat Észak-Erdélyben állásában meghagyni .

Mindezekre való tekintettel Bárdossy ME úr Öexcellenciája 1941. szeptember havában akképp rendelkezett, hogy a menekült tanárok és tanítók közül mindazok, akik ellen nemzeti, erkölcsi vagy pedagógiai szempontból kifogás nem merül fel, ideiglenes kinevezést nyerjenek.

Az egyenlő elbánás okáért ugyanezt az elvet kell természetesen alkalmazni a többi állami alkalmazottakra nézve is.

Minisztertanácsi előterjesztés

Miniszterelnök úr előadja, hogy a román impérium alatt álló magyarság számbeli erejének, kulturális, politikai és gazdasági súlyának lehető megtartása érdekében már az előző kormány akként rendelkezett, hogy a Dél-Erdélyből menekült vagy onnan most átjönni szándékozó közszolgálati alkalmazottak csak a legkivételesebb esetekben juthassanak kinevezéshez.

Ezt a rendelkezést a mostani kormány is mindez ideig fenntartotta, annak ellenére, hogy a már ide átmenekült magyar közszolgálati alkalmazottak körében a kormányzatnak ez az elzárkózó állásfoglalása nagy, és mindjobban fokozódó elkeseredést szült. Figyelemmel arra, hogy a bécsi döntés óta már egy év eltelt, s hogy a menekült említett kategóriájú alkalmazottak helyzete emberi szempontokból is nehezen volt tovább tartható, arra kérem a legjobban érdekelt Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter urat, hogy az 1940. évi december hó 30-ig Magyarországra átmenekült és itt letelepedett tanárok és tanítók közül juttasson kinevezéshez mindenkit, akinek újra való kinevezése ellen erkölcsi, nemzeti vagy szakszempontból kifogás nincsen.

Az egyöntetű elbánás érdekében kérem a minisztertanácsot, méltóztassék elhatározni, hogy a más tárcákhoz tartozó közszolgálati alkalmazottak kinevezése tekintetében is hasonló eljárás követendő. A kinevezés - mint a tanároknál és tanítóknál - a többi tárcák alkalmazottainál is csak ideiglenes jellegű, mert hiszen a visszacsatolt erdélyi és kelet-magyarországi területen a közszolgálati alkalmazottak - kivéve a Kormányzó Úr kinevezése alá eső alkalmazottakat - is valamennyien csak ideiglenes hatállyal nyertek kinevezést.

Budapest, 1941. október hó 1.

[olvashatatlan aláírás]

Jelzet: MNL OL K-28-193-346-1941-O-22159.-124-126. - Eredeti, gépelt, aláírással.

Címkék:

[második bécsi döntés](#) ^[2]

[Dél-Erdély](#) ^[3]

[menekültkérdés](#) ^[4]

[tisztviselő](#) ^[5]

[tanító](#) ^[6]

Kiadás: 16. évfolyam (2016) 4. szám

Forrás webcím: https://www.archivnet.hu/menekultkerdes_migracio_magyarorszagon_a_20_szazadban/3_delerdelyi_menekultek_a_masodik_becsi_dontes_utan.html

Hivatkozások

[1] https://www.archivnet.hu/menekultkerdes_migracio_magyarorszagon_a_20_szazadban/3_delerdelyi_menekultek_a_masodik_becsi_dontes_utan.html

[2] <https://www.archivnet.hu/cimkek/masodik-becsi-dontes>

[3] <https://www.archivnet.hu/cimkek/del-erdely>

[4] <https://www.archivnet.hu/cimkek/menekultkerdes>

[5] <https://www.archivnet.hu/cimkek/tisztviselo>

[6] <https://www.archivnet.hu/cimkek/tanito>